

Pojam kazne kod Foucaulta

Čičin, Helena

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:716401>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku
Filozofski fakultet

Preddiplomski studij
Engleski jezik i književnost - Filozofija

Helena Čičin

Pojam kazne kod Foucaulta

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2012.

I. SAŽETAK

U ovom smo obradili pojam kazne kod Foucaulta i to ponajviše služeći se njegovim djelom *Nadzor i Kazna: rađanje zatvora*. Pokušati smo pokazati da je za Foucaulta kazna pokazatelj moći suverena ili države, te kako pomoću nadzora nad svim dijelovima života dolazi do disperzije moći i moć se automatizira. Biti će obrađen razvoj kažnjavanja od tjelesnog do kažnjavanja duše; kažnjavanja oduzimanjem prava, ponajviše prava na slobodu i privatnost. Razvoj od makrofizike do mikrofizike moći; od očitih prikaza moći koji se manifestiraju kroz tjelesno kažnjavanje i zahtijevaju silna opravdanja, do mikro kaznenih sustava skrivenih u svakodnevnici, to jest do raspršene sveprisutne i neprovjerljive moći. U radu će biti obrađene i filozofijske teorije kazne koje nude moralno opravdanje zakonskom kažnjavanju. Zatvor je prikazan kao prirodni nastavak disciplinskog sustava koji se odvija u svim aspektima ljudskog života sa svojim mikro kaznenim sustavima. Panoptičko rješenje Jeremy Benthama omogućuje stalan i neprovjerljiv nadzor. Nadzor se iz zatvora odavno proširio na sve dijelove života, te se prikazuje kao nešto pozitivno. Pozitivno u smislu zaštite građana i države od izvanjskog i unutrašnjeg, često zamišljenog neprijatelja. Nadzor kao zaštita od potencijalne prijetnje onog „drugog“.

Ključne riječi:

1. Kazna
2. Disciplina
3. Nadzor
4. Moć
5. Zatvor

II. SADRŽAJ

I. Sažetak.....	2
1. Uvod.....	4
2. Filozofijske teorije kazne.....	5
3. Kažnjavanje tijela i duše.....	6
3.1. Kazna mučenjem i / ili smrću.....	7
4. Disciplinski sustav kazne.....	9
5. Disciplinarna moć nadgledanja.....	11
5.1. Panoptizam.....	12
5.1.1. Facebook kao novi Panoptikon.....	13
6. Zatvor i bezakonje.....	15
7. Zaključak.....	17
8. Dodatak.....	18
9. Literatura.....	23

1. UVOD

Foucault smatra da se kažnjavanje pretvorilo od umijeća izazivanja nepodnošljivih osjeta u ekonomiju oduzetih prava.¹ Od spektakla mučenja okrivljenika koji je služio za zastrašivanje i razonodu masa, te za iskazivanje suverenove moći, do kažnjavanja u tajnosti, zatvaranja, discipliniranja i preodgajanja kažnjenika u poslušne građane. Prekršitelji ostaju kategorizirani i obilježeni čak i nakon izlaska iz popravnih ustanova, te se nad njima vrši poseban nadzor. No nadzor se proširuje na sve ustanove moderne države. Ljudi se od rane dobi navikavaju na stalan nadzor nad njima. Teorijom nagrada i kazni, popularno znanom kao princip mrkve i štapa, uvodi se disciplina. Ljudi očekuju kaznu ako se ne pridržavaju pravila nametnutih od strane države, škole, poslodavca i udruga. Prihvaćaju to kao normalno; kazna je sredstvo moći nad njima. Stanovništvo je popisano, kategorizirano i nadgledano od rođenja do smrti. Cilj konstantnog nadzora i discipline je stvaranje radne snage i proizvodnja viška dobara. Provođi se discipliniranje i obrazovanje građanstva danas, da bi poslušno dali svoj maksimum državi sutra. Razvija se „građansko ropstvo“ po kojem stanovništvu nije dozvoljen nerad. Skitnja i prosjačenje se kažnjavaju zatvorom. Zatvori su mjesta gdje se kažnjenici discipliniraju i prisiljavaju na rad da bi se stvorila radna navika i da bi „vratili dug“ državi zbog vremena provedenog u skitnji i neradu; u današnje vrijeme, iako nema prisilnog rada, zatvorenici koji rade i surađuju sa vlastima si mogu poboljšati kvalitetu života u zatvoru, te si osigurati raniji izlaz iz zatvora zbog dobrog vladanja.

¹ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str.11

2. FILOZOFIJSKE TEORIJE KAZNE

Kaznu ne možemo nanijeti slučajno, ona se uvijek nanosi namjerno, a zakonska kazna mora biti nanošena sa ovlaštenjem. Samo sudac i krvnik su zakonski ovlašteni nanijeti zakonsku kaznu. U disciplinskom postupku kaznu također nanosi osoba koja je ovlaštena za to. Ne tako davno učitelji su imali ovlaštenje fizički kažnjavati svoje učenike, danas je taj oblik kažnjavanja i sam zakonski kažnjiv i to kaznom zatvora. U novije vrijeme kazne se u školama dijele u obliku loših ocjena, dodatnih zadataka te isključenja sa nastave.

Postoji nekoliko pristupa kazni, no u ovom radu ćemo se bazirati na filozofski pristup. Filozofski pristup se bavi moralnim opravdanjem nanošenja kazni. Igor Primorac smatra da je upravo to pitanje o kazni o kojem raspravlja filozofija - *filozofija morala* jer je riječ o *moralnom opravdanju*, te *filozofija prava* jer ono što se nastoji opravdati jest *pravna* ustanova.² On također predlaže dva glavna gledišta moralnog opravdanja kazne; utilitarističko i retributivno gledište ili teorije kazne. Za utilitariste su samo posljedice naših djela bitne u određivanju moralnosti kazne, dok retributivisti smatraju da samo pravda može opravdati moralnost kazne jer je samo zaslužena kazna pravedna. Utilitaristička teorija je okrenuta prema budućnosti i glavni cilj joj je prevencija, stoga se tu savršeno uklapa Benthamov *Panoptikon* koji pomoću nadzora disciplinira i sprečava počinjenje kaznenog djela. Utilitaristička teorija je zasnovana na načelu korisnosti te dozvoljava i kažnjavanje nevinih, ukoliko to pridonosi nekoj većoj dobiti. Tu se utilitaristička teorija sukobljava sa Hobbesom i njegovim stavom koji izražava u djelu *Levijatan*: „Sve kazne nevinih podanika, bile velike ili male, suprotne su prirodnom zakonu, jer kazne se uvode samo za povrede zakona, te otuda ne može postojati kazna za nevine.”³ Utilitaristička teorija dozvoljava i opraštanje zločincu ukoliko je sigurno da će isti biti korisniji za zajednicu na slobodi. Tome se suprotstavlja Kant, koji smatra da pravda prestaje biti pravda ako se prodaje, kakva god da je cijena. Suprotno tome retributivna teorija ne prihvaća kažnjavanje nevinih i smatra da kazna mora biti proporcionalna djelu jer služi kao ukinuće tog istog djela. Ako je osoba nevinna nema za što biti kažnjena. Bentham smatra da je izvor retributivne teorije „načelo“ simpatije i antipatije. Simpatija prema nekom djelu nas navodi da ga nagradimo, a antipatija da ga kaznimo. Retributivnu i utilitarističku teoriju možemo izmiriti u kompromisnoj teoriji.

² Igor Primorac (1995) *Kazna, pravda i opće dobro*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 19

³ Thomas Hobbes (2004) *Levijatan*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk str. 215

3. KAŽNJAVANJE TIJELA I DUŠE

Foucault u svom djelu *Nadzor i Kazna* uspoređuje mučenje tijela osuđenika i dnevni raspored jednog zatvora da bi dočarao različite kaznene stilove i različita politička opravdanja prava na kažnjavanje. Početkom 19. stoljeća kažnjavanje prestaje biti prizorom i počinje težiti tome da postane skrivenim dijelom kaznenog procesa. Nastaje novi model političke moći. Mučenje postaje neprihvatljivo jer otkriva tiraniju vlasti pa građani gledaju kako se ubojstvo, koje se kažnjava, u isto vrijeme počinja bez griznje savjesti od strane vlasti. Nestankom mučenja, nestaju predstave; ali nestaje i tijelo kao glavna meta kaznene represije. Tijelo postaje oruđe koje se lišava slobode i prava bez podvrgavanja fizičkoj patnji. Na mjesto ispaštanja koje se obara na tijelo, dolazi kažnjavanje koje duboko djeluje na srce, misao, volju duševno stanje. No mučiteljski temelj ostaje i Foucault iznosi postulat koji vrijedi i danas: „pravedno je da osuđenik fizički trpi više nego drugi ljudi.“⁴ Iz tog razloga su 23. kolovoza 2012. godine, osvanuli naslovi u hrvatskom dnevnom listu *Jutarnji list*, u kojem se javno osuđuju predobri uvjeti zatvora u koji je smješten masovni ubojica Anders Behring Breivik. Ne smatra se pravednim da masovni ubojica živi lagodan život u zatvoru nakon počinjenja kaznenog djela. Nije dovoljno oduzeti slobodu, potrebno je uzrokovati patnju i grizodušje u počinitelja kaznenog djela. Od samog nastajanja zatvora postoji gledište da zatvor ne kažnjava dovoljno, te da su zatvorenici u boljem položaju od mnogih siromaha u državi. Uvođenjem olakotnih okolnosti u krivično pravosuđe i sudbeni aparat stvaraju se takozvani pridruženi suci koje čine psihijatri, psiholozi, odgajatelji, upravitelji zatvora i drugi. Oni svojim iskustvom, obrazovanjem i sudom oblikuju kaznu koju je osuđenik zaslužio, promatraju ga i nakon izricanja presude, te nakon rehabilitacije, predlažu smanjenje ili ukidanje kazne. Posebnu kategoriju čine osuđenici koji imaju kao olakotnu okolnost mentalne bolesti. Oni su neuračunljivi i kao takvi nisu krivi za svoje zločine, pa bivaju zatočeni u psihijatrijske ustanove i liječeni dok ne prestanu biti opasnost za društvo. Znanje i razne tehnike se isprepliću sa krivičnim pravosuđem, te je ono danas nezamislivo bez pozivanja na te ne sudbene sustave.

⁴ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb:Informator, str.16

3.1. KAZNA MUČENJEM I/ILI SMRĆU

Postoji sudbeni pravilnik nanošenja boli; kazna se, kad joj je svrha mučenje ne sručuje na tijelo nasumce ili ukupno; proračunata je prema detaljnim pravilima. Mučenje teži procjenjivanju, uspoređivanju i hijerarhiziranju patnje. Ono mora biti primjereno kao točno određena kazna, za točno određeno djelo. Tortura se koristila u ispitivanju osumnjičenika, ona je opravdavana nužnošću i stupnjevana. Mučenje ima za cilj trajno obeščastiti žrtvu i često se vrši simbolično, na istom mjestu gdje je zločin počinjen. Ono je ujedno kazna i sredstvo doznavanja istine. Mučenje je povezivano i sa crkvom i duhovnošću; smatrano je da je kazna smrti mučenjem umanjivala kaznu okrivljenika u onostranom životu. To vjerovanje je utjecalo i na zakon po kojemu ako pogubljenje nije uspjelo, okrivljenik mora biti pušten jer mu je i Bog oprostio i dao drugu priliku. Kazneno mučenje je prikaz prava suverena da odlučuje o životu i smrti svojih podanika, to je živi prikaz njegove moći, politički ritual. To je očiti primjer makrofizike moći koja mora ponuditi opravdanje za svoje djelovanje. Njemu nije cilj da uspostavi iznova pravednost nego da iznova pokrene moć, da uspostavi povrijeđeni suverenitet. „Tamo gdje je nestalo žigosano raskomadano, spaljeno, izmrcvareno tijelo mučenog, pojavilo se tijelo zatvorenikovo, poprečno prijestupnikovom individualnošću, sitnom zločinčevom dušom, što ju je stvorio sam kazneni aparat kao mjesto na kojem će se primjenjivati kaznena vlast i kao predmet onoga što se još i danas naziva kaznenopravnom znanošću.“⁵ Već je spomenuto da Hobbes u djelu *Levijatan* tvrdi da je kazna samo za prijestup zakona, te stoga ne može biti kažnjavanja nevinih, na to Igor Primorac u djelu *Kazna, pravda i opće dobro* dodaje da ne trebamo tvrditi da je kažnjena osoba kriva, nego da osoba koja kažnjava vjeruje u njenu krivnju.⁶ Znači mora postojati opravdana sumnja da je okrivljenik počinio kazneno djelo i kazna se izvršava kao da je kriv. Postavlja se pitanje kako nadoknaditi kaznu mučenjem nevinom čovjeku? Zakonska vlast počinja djelo kažnjavanja samo na pretpostavci krivnje; počinja zlo protiv kojeg se bori i ne može biti kažnjena sama i ako je u krivu. Hegel smatra da je kazna vlastito pravo zločinca, jer se time on tretira i uvažava kao umno biće, koje djeluje prema svojoj volji i odluci, te si nakon izdržavanja kazne vraća vlastito dostojanstvo. Sa tog stanovišta

⁵ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb:Informator, str.

⁶ Igor Primorac (1995) *Kazna, pravda i opće dobro*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str.66

opravdanosti kazne isključuje se mogućnost izricanja smrtne kazne, jer se njome poništava svaka mogućnost za potvrdu svoje osobnosti i mogućnost činjenja dobra.⁷

⁷ Milan Kangrga (2004) *Etika: Osnovni problem i pravci*, Zagreb: Golden Marketing- Tehnička knjiga, str. 97

4. DISCIPLINSKI SUSTAV KAZNE

Disciplina je opći obrazac dominacije. Dominira pokornim tijelom koje se može podčiniti, iskoristiti, preobraziti i usavršiti. Discipline proizvode novo kazneno funkcioniranje. Disciplinsko kažnjavanje se ne odnosi samo na zakonsko kažnjavanje okrivljenika, ono je prisutno u svim dijelovima ljudskog života. Disciplinski sustav razlikuje pojedince, on ih hijerarhizira po raznim kriterijima i homogenizira. Foucault smatra da se disciplina ne može poistovjetiti ni sa ustanovom ni sa nekim aparatom; ona je za njega tip moći, modalitet njena provođenja koji u sebi sadrži cijeli skup oruđa, tehnika, postupaka, razina primjene, meta; ona je fizika ili anatomija moći, tehnologija.⁸ U zatvorenom prostoru lakše je disciplinirati, kako pojedinca tako i manjim brojem ograničene grupe. Stoga se stvaraju zatvori, a nalik na zatvore organiziraju se vojarne, tvornice, bolnice i škole. Internati se smatraju idealnim oblikom školovanja, veoma nalik na vojne ustanove i zatvore. U tom zatvorenom prostoru svaki pojedinac zna svoje točno određeno mjesto; fizički po odjeljcima te po hijerarhijskoj ljestvici, svatko zna tko mu je podređeni i tko mu je nadređeni. U disciplini je moguće zamjenjivati elemente, te se pojedinci kreću po hijerarhijskoj ljestvici, ovisno o osobnim postignućima. Organizirajući ćelije, mjesta i rangove, discipline proizvode složene prostore: u isti mah arhitekturne, funkcionalne i hijerarhijske, a organizirajući vremenski određeni raspored određuje se detaljno svaki trenutak u zatvoru, školi ili tvornici i to u svrhu maksimalne iskoristivosti vremena i resursa.⁹ Svaki čin je razgrađen na elemente te mu se pridodaje točno određeno vrijeme. Moć osigurava nadzor nad vremenom i jamči njegovu uporabu. Disciplinirano pokorno tijelo je naviknuto automatskom izvršavanju činova, te postoji posve određen odnos tijela i predmeta; tijelo pogođeno mehanizmima moći biva izloženo novim oblicima znanja. „Pravila što ih nameće moć istovremeno predstavljaju zakonitost izgradnje postupaka.“¹⁰ Svi zadaci, bilo u školi ili zatvoru, su vremenski određeni i iscjepkani, organizacija zadataka je stupnjevana i svaki stupanj ima svoju svrhu. Uspješnost izvršenog zadatka se provjerava ispitima, njima se mjeri uspješnost pojedinca kao individue i u odnosu na druge. Svaki pojedinac se smješta u odnosu na druge i vrijeme jednih se podešava u odnosu na druge. Svi su pojedinci zamjenjivi i odstupanje od pokoravanja se smatra i tretira kao zločin i kao takav zaslužuje kaznu. Za Foucaulta disciplina proizvodi pojedince; ona je za njega specifična tehnika moći koja

⁸ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str.222

⁹ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str.150

¹⁰ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str.156

pojedince istodobno uzima kao predmete i kao oruđa svojeg djelovanja.¹¹ Disciplinska taktika kao najviši oblik disciplinske prakse se smatra osnovnim uvjetom za nadzor, a najviši oblik discipline se postiže upravo u zatvorima, jer imaju potpunu vlast i nadzor nad zatvorenicima, te se i odstupanje od pokoravanja najstrože kažnjava.

Giorgio Agamben u svom djelu *Homo Sacer* spaja međusobno perspektive na istu temu dominacije i moći Michel Foucaulta i Hannah Arendt. Giorgio Agamben citira Arendt kad kaže: “Totalitarizam ima za konačni cilj posvemašnju dominaciju na čovjekom. Koncentracijski su logori laboratoriji za eksperimentiranje s totalnom dominacijom, jer čovjekova je priroda takva kakva jest, taj cilj nije moguće dosegnuti drugačije nego u krajnjim okolnostima pakla kojega je čovjek izgradio.”¹²

¹¹ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str.175

¹² Giorgio Agamben (2006) *Homo Sacer*, Zagreb: Multimedijalni institut, str. 104

5. DISCIPLINARNA MOĆ NADGLEDANJA

Nadzor je imperativ u disciplinskoj moći. Pomoću njega ona postaje anonimna, mnogostruka i automatska. Što moć više nestaje tjelesno to je prisutnija u svim aspektima života. Foucault primjećuje da u središtu svih disciplinskih sustava funkcionira maleni *kazneni sustav*, koji uživa sudbene povlastice sa svojim vlastitim zakonima, svojim specifikiranim prijestupima, svojim posebnim oblicima sankcije i sudskim instancijama.¹³ Ti kazneni mikro sustavi postoje u vrtićima, školama, fakultetima, vojsci, tvornicama, bolnicama; drugim riječima sveprisutni su. Odnose se na vrijeme, djelatnost, ponašanje; pronalazimo ih u svakom aspektu života. Za primjer možemo uzeti nama blizak Filozofski fakultet u Osijeku; na navedenom je propisano popisivanje studenata na svakom predavanju, za svaki kolegij. Ukoliko se student više od tri puta ne pojavi na predavanju, a nema važeću ispričnicu sankcije su neminovne. Studentu se oduzima pravo polaganja kolegija te ga se „prisiljava“, ako želi završiti studij, da cijeli kolegij sluša iznova naredne godine. Po *Pravilniku o stegovnoj odgovornosti studenata* predviđena je za određene prekršaje i kazna izbacivanja s fakulteta. Radi se o tome da se svi dijelovi vladanja učine podložni kažnjavanju. Kažnjavanju su podložna sva odstupanja od pravila, te ne dostizanje zahtijevane razine u određenom roku. Tako se bez obzira na kvalitetu pisanog rada, student kažnjava ako rad nije predao u određenom vremenskom roku; oduzimaju mu se bodovi, smanjuje ocjena i krajnji prosjek. Ovdje je značajno za primijetiti da na katedri, pod nazivom *Povijest misaonih sustava*, koju je držao Michel Foucault na College de France nije bilo obavezno prisustvovanje predavanjima i seminarima, te nije zahtjevan ni upis ni diploma, a ipak na svakom predavanju mnogobrojni prisutni su punili dva amfiteatra College de France.¹⁴ Disciplinsko kažnjavanje ima ponajviše za svrhu vježbanje i ponavljanje gradiva dok usvojeno ne postane zadovoljavajuće prema zadanim parametrima. Kazna u disciplini je dio dvostrukog sustava, takozvanog principa „mrkve i štapa“, to jest nagrađivanja i sankcija. Foucault tvrdi da se kroz tu mikro-ekonomiju stalnog kaznenog sustava obavlja diferencijacija koja ne znači diferencijaciju prema djelima, već diferencijaciju samih pojedinaca, njihove prirode, njihove mogućnosti njihove razine ili vrijednosti.¹⁵ Kazneni sustav nadzire sve trenutke disciplinskih ustanova te normira pojedince. Stoga možemo slobodno reći da se od 18. stoljeća kroz discipline

¹³ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 183

¹⁴ Michel Foucault (2010) *Vladanje sobom i drugima: Predavanja na College de France*, Zagreb: Antibarbarus, str. 5

¹⁵ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 186-187

javlja moć Norme, a ona se u nastavi uspostavlja kao načelo prinude, te uz *nadgledanje* postaje jedno od velikih oruđa moći.

5.1. PANOPTIZAM

„Panoptičko rješenje određuje prostorne jedinice koje dopuštaju gledanje bez prestanka i hitro prepoznavanje.“¹⁶ Arhitekturni prikaz Benthamovog *Panoptikona* bi bio u obliku zgrade koja je u rubnom dijelu prstenasta sa tornjem u središtu. U tom središnjem tornju nalazi se nadziratelj koji sve vidi a nikad nije viđen. Moć je stalno vidljiva ali nema lica; što znači da je prisutnost moći stalna ali neprovjerljiva. Foucault smatra da je Panoptikon dijagram mehanizma moći sveden na idealan oblik. Funkcioniranje moći se osigurava postizanjem konstantne vidljivosti objekta obavijesti, dok osjećaj stalne vidljivosti paralizira; strah od toga da se bude viđen sprječava osobu da djeluje po slobodnoj volji. Moć postaje automatizirana, te sva očitovanja moći vršena u prošlosti postaju suvišna u prosvjetiteljstvu. Javna mučenja i ostala sredstva prisile više nisu potrebna jer moć teži netjelesnom, teži podčinjenosti duše koju proizvodi stalni nadzor. Panoptikon se u Foucaulta naziva zvjerinjakom i laboratorijem moći. Nazivan je tako jer omogućava promatranje zatvorenika poput životinja u zoološkom vrtu, te omogućava ne samo nadzor nad objektima obavijesti, u ovom slučaju zatvorenicima, nego i eksperimentiranje sa različitim načinima kažnjavanja, sa mogućnostima preodgoja i dresiranja zatvorenika. Kao laboratorij moći Panoptikon je primjenjiv na sve odgojne, obrazovne, državne i privatne institucije, njegova shema pojačava bilo koji oblik moći. Pomoću njega se akumulira znanje, a znanje proizvodi moć. „Panoptizam je opće načelo nove „političke anatomije“ kojoj cilj i svrha nisu odnos suverenosti, nego disciplinske relacije.“¹⁷ Pomoću discipline se proizvode društvu korisni pojedinci, te se iz tog razloga množe disciplinski mehanizmi. Mnogi mehanizmi discipline su podržavljani; primjer pronalazimo u policiji koja je pokretni nadzorni i disciplinarni aparat. Disciplina mora pomoći moći da nadgleda, prosuđuje i klasificira sve oko sebe. Za Foucaulta je kaznenopopravni Panoptikon uistinu individualizacijski i dokumentacijski sustav. S obzirom na mnoštva, *disciplina* se treba pobrinuti da je izvršavanje moći isplativo, te da su svi

¹⁶ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 206

¹⁷ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 214

elementi maksimalno iskoristivi i poslušni. Te stoga danas sve ustanove podsjećaju jedne na druge. Škola, internati, vojarne, bolnice imaju u sebi nešto što podsjeća na zatvor, isto vrijedi i obrnuto. Nije to ni čudno ako shvatimo da je disciplina, koja je osnova svim tim ustanovama, u svom mehanizmu protu-pravo, stoga te ustanove ne dovodi u red nego ih pretvara „u aparate u kojima svaki objektivacijski mehanizam može vrijediti kao oruđe podčinjavanja, te u kojima svaki porast moći pruža priliku za moguće spoznaje.“¹⁸

5.1.1. FACEBOOK KAO NOVI PANOPTIKON

Biony Kampmark, sa Selwyn fakulteta na Cambridge-u je 2007. godine, napisao rad za politički internet časopis *Counterpunch*,¹⁹ u kojem je usporedio Panoptikon i Facebook. Kampmark tvrdi da Panoptikon koji je opisao Michel Foucault ima mnogo više sličnosti sa Facebookom nego bi se to pomislilo u prvi tren. Facebook je stvoren za nadzor i dijeljenje informacija. Jednom kad osoba pristupi Facebook-u postaje objektom promatranja i subjektom u komunikaciji sa drugim članovima, no nikad nije subjekt u komunikaciji sa nositeljem moći. Prividno, osoba ima kontrolu nad svojim profilom i određuje što će tko vidjeti no zaboravlja se da se svaki zapis sprema u glavnu bazu podataka. Ako je potrebno, nosioci moći mogu u svakome trenu pristupiti svim podacima koje je osoba držala „skrivenim“ od drugih članova Facebooka. Policija i sud, uz opravdan razlog, mogu tražiti detaljan ispis svih zapisa neke osobe na Facebooku. Ono za što su prije služile uhode danas obavlja Facebook. Mnogi subjekti su bili osuđeni upravo na osnovi njihovih Facebook računa. Poput zatvorenika, korisnici su viđeni u svakom trenutku, no nikad ne vide onog koji ih promatra. Korisnik ima opciju izbrisati Facebook račun. Tada Facebook račun korisnika više nije dostupan drugim korisnicima društvene mreže, no on nikada zaista ne nestaje iz glavnog sustava. Sve informacije se zauvijek čuvaju. Osobe se osjećaju lažno zaštićene u privatnosti svog doma, ne shvaćajući potpuno koliko je njihov virtualni svijet zapravo nadziran od strane nositelja moći. Čak i internet

¹⁸ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 30

¹⁹ Biony Kampmark (2007) *Giving Good Face: What Jeremy Bentham and Facebook Have in Common*, Counterpunch

pretraživači, tipa Google, pamte posjećene stranice te na osnovi toga stvaraju profil korisnika. Sve mlađe osobe postaju korisnicima društvenih mreža, te njihove misli, prijatelji, odrastanje i životi ostaju zauvijek zapisani na vremenskoj skali Facebooka i sličnih mreža. Facebook omogućuje nadzor nad osobom od trenutka njezine pismenost i to na svim pa i na dosad najskrivenijim područjima; nadzor nad njezinim privatnim mislima i razmišljanjima koje ona iznosi u obliku raznih objava svojim „prijateljima“ na društvenoj mreži.

6. ZATVOR I BEZAKONJE

„Zatvor, bitni dio u kaznenoj spremi, zasigurno obilježava važan trenutak u povijesti kaznenog pravosuđa: njegovo okretanje ka „čovječnosti“.“²⁰

Kazna zatvora je jednakomjerna kazna za sve pojedince, neovisno o imovinskom statusu i položaju, to je kazna gubitka slobode. Hobbes smatra da se osoba može utamničiti iz dva razloga, jedan je čuvanje optuženika, a drugi je nanošenje muke onome koji je osuđen. Prvi primjer ne smatramo pod kaznu jer nitko ne može biti kažnjen prije nego je proglašen krivim.²¹ Zatvor se u ekonomskom smislu često naziva otplaćivanje duga, te se određene novčane kazne mogu zamijeniti kaznom zatvora i obrnuto. Zatvoru se pripisuje kao svrha ne samo naknada za zločin pojedinca i nego popravljivanje, rehabilitacija kažnjnika. Zatvor je omnidiscipliniran. „ Za zatvor ne postoji vanjski prostor i u njemu nema manjkavosti; on se ne prekida osim po završetku svoje zadaće; njegovo djelovanje na pojedinca mora biti neprekidno: neprestana disciplina.“²² On ima svoje represivne i kaznene mehanizme. U zatvoru više nego i u jednoj ustanovi uprava raspolaže sa kažnjnikovim vremenom i postupcima. Zatvor zahtjeva izolaciju od vanjskog svijeta i od ostalih zatvorenika; odvajanjem se jamči potpuno djelovanje moći nad osobom, neometano od ostalih utjecaja. Foucault opisuje *auburnski* sustav izolacije, koji je djelomičan i oponaša izvanjsko društvo, naspram *philadelphijskog* modela koji propisuje potpunu izolaciju kažnjnika u svrhu postizanja potpunog podčinjavanja. U zatvoru se do današnjeg dana održao rad kao nužna spona u rehabilitaciji kažnjnika. Upošljavanjem kažnjnika oni se navikavaju na red i rad, ispunjava im se vrijeme pa se disciplina i nadzor postižu bez napora. Pravedno trajanje kazne mora varirati ne samo s obzirom na sam čin i njegove okolnosti nego i na konkretno odvijanje kazne.

Postoji sedam maksima kaznenog postupka,²³ načela po kojima se odvija kazneni postupak :

1. Načelo popravljivanja
2. Načelo klasifikacije
3. Načelo prilagođavanja kazne
4. Načelo rada kao obaveze i kao prava
5. Načelo kazneno-popravnog odgoja

²⁰ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 237

²¹ Thomas Hobbes (2004) *Levijatan*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 214

²² Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 242

²³ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 280-282

6. Načelo tehničke kontrole zatočeništva

7. Načelo pridruženih institucija

Foucault razlikuje i tri tipa osuđenika prema kojima se treba primjenjivati različito kažnjavanje: nadprosječno inteligentne osobe koje su zbog svojih težnji opasne trebaju biti fizički odvojene od drugih i stalno nadgledane; pasivni osuđenici koji se nisu oduprli lošim utjecajima trebaju biti preodgojeni; treća vrsta prijestupnika su ispodprosječno inteligentne osobe koje trebaju biti poticane na akciju i rad pod stalnim nadzorom.²⁴ Duševno bolestan čovjek ne spada u zatvor bez obzira što je počinjeno kazneno djelo; on zbog svoje bolesti ne može odgovarati pred zakonom jednako kao i duševno zdrava osoba. Ne zatvara se u zatvor jer bi taj čin bio beskoristan. On zbog manjka racionalnosti i samokontrole ne može funkcionirati pod razinom discipline u zatvoru, te bi samo ometao druge zatvorenike u rehabilitaciji. Do ozdravljenja se zatvara u psihijatrijsku ustanovu. Psihijatrijske ustanove i psihijatrija kao znanost nastaju kao posljedica novostečenih znanja. Tek sa njihovom pojavom pojavljuju se duševni bolesnici.

Značajno je za primijetiti da zatvori iako im je svrha kažnjavanje i preodgajanje osuđenika, ne smanjuju stopu kriminaliteta. „Zatvorska kazna izaziva krivično djelo u povratu; pošto netko izađe iz zatvora, vjerojatnost da će se u njega vratiti i veća je nego ranije; osuđenici su, u znatnim razmjerima, nekadašnji osuđenici.“²⁵ Način života nametnut osuđenima u zatvoru proizvodi prijestupnike. Prijestupnici u svojim čuvarima vide krivce za njihovu nevolju, poistovjećuju ih sa zakonom i u njima se rađa odbojnost protiv pravde i zakona. Zatvorenici se međusobno solidariziraju. Stoga osuđenici i nakon izlaska iz zatvora bivaju pod obaveznim policijskim nadzorom, što ih onemogućuje u pronalasku zaposlenja koje bi im osiguralo pošten život, te ih neminovno vraća zločinu. Foucault smatra da zakon od slučajnog prekršitelja stvara stalnog prestupnika. Svrha zatvora i kažnjavanja, nije uklanjanje prekršaja, već njihovo razlučivanje, raspodjela, iskorištavanje, a to je usmjereno na uvrštavanje kršenja zakona i opću taktiku podčinjavanja; slijedi da svrha kaznenog sustav nije da suzbija bezakonje nego da ga diferencira i osigura njegovu opću ekonomiju. Foucault vidi prestupništvo kao ukroćeno iskoristivo bezakonje. Kazneno pravosuđe pomaže u svakodnevnom nadziranju stanovništva. Pomoću bivših zatvorenika, uhoda, potkazatelja i tajnih agenata nad kojima policija ima stalan nadzor, prestupništvo omogućuje neprestalan nadzor nad stanovništvom. Prestupništvo postaje politička osmatračnica, kojom se koriste policajci, statističari i sociolozi.²⁶ Taj nadzor nije upisan u zakonu, no policija, zatvor i prestupništvo čine nerazdvojnu cjelinu. „Policijski nadzor zatvoru

²⁴ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 262

²⁵ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 276

²⁶ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 293

isporučuje prekršitelje koje on pretvara u prijestupnike, metu i pomoćne snage policijskih kontrola koje pojedine od njih redovito vraćaju natrag u tamnicu.²⁷

Bezakonje i skitnju možemo gledati i iz drugog ugla. U antičkoj Grčkoj stalan, vremenski ograničen posao nije bio poželjan jer je podsjećao na ropstvo, označavao je manjak slobode, te je značio robovanje nužnostima života. U modernoj državi 18. stoljeća besposličarstvo i povremeni rad označeni su kao prekršaj zbog nezaposlenosti i skitnje. Za te pojedince se smatra da duguju državi, pa bivaju zatvarani u popravne ustanove ili zatvore gdje otplaćuju dug državi, discipliniraju se i preodgajaju u korisne produktivne članove društva; uništava se slobodni duh naroda pod krinkom zakona. Zatvor samo u strožem obliku primjenjuje kažnjavanje, disciplinu i nadzor nad osobama; on samo nastavlja ono što su započele druge institucije u životu građana. Regulacija i nadzor stanovništva u svakom aspektu njihovog života postaju nezaobilazni elementi moderne politike i moći.

²⁷ Michel Foucault (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator, str. 294

7. ZAKLJUČAK

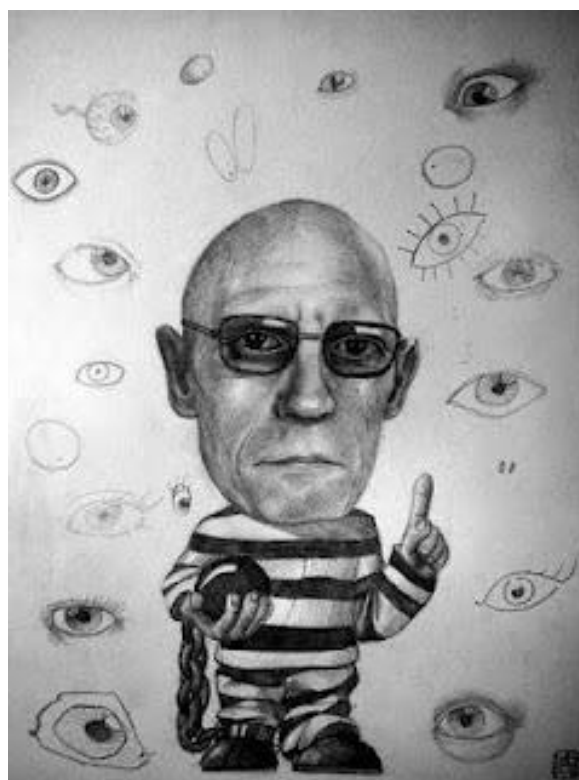
Oblici kažnjavanja su mijenjani kroz povijest. Od tjelesnog kažnjavanja do kažnjavanja duše oduzimanjem prava, ponajviše prava na slobodu i privatnost. Društveno značenje kazne je reakcija na neku normativno zabranjenu akciju. Vidljivost kažnjavanja bi trebala spriječiti ponavljanje prijestupa. Po Kantu ljudi imaju moralnu dužnost kazniti prijestupnika, a prijestupnik ima moralno pravo biti kažnjen. Težina kazne uvijek treba odgovarati težini prijestupa. Zatvorska kazna ima za svrhu kažnjavanje i preodgoj zatvorenika, no ne uspijeva u smanjenju stope kriminaliteta, dapače često izaziva krivično djelo u povratu. Foucault smatra da je prestupništvo ukroćeno iskoristivo bezakonje, a svrha kaznenog sustav je da diferencira bezakonje i osigura njegovu opću ekonomiju. Disciplinarna moć radi na tomu da razdvoji društveno prihvatljiva ponašanja od devijantnih, određujući im granice i sankcije. Pošto su ljudi dio svojih prava prenijeli na državu, država svojim građanima pruža zaštitu i sigurnost, sankcionirajući na razne načine sva društveno neprihvatljiva djelovanja. Stanovništvo postaje predmetom političkih intervencija. U društvu nadzora mehanizmi zapovijedanja postaju prividno sve demokratskiji, te sve više inkorporirani u samo društveno područje.

Panoptikon je arhitektonsko rješenje nadzora, to je dijagram mehanizma moći sveden na idealan oblik. Moć funkcionira postizanjem konstantne vidljivosti objekta obavijesti, dok osjećaj stalne vidljivosti paralizira. Mikro-fizika moći se sastoji u tome da je moć neočita i suptilna. Pomoću nadzora moć postaje anonimna, mnogostruka i automatska. Što je manje vidljiva to je više prisutna u svim aspektima života. Ne postoji centar moći, te je moć stalno u interakciji. Prelazi se iz disciplinarnog društva u društvo nadzora. Stvara se poseban model ili paradigma moći koju određuju znanje, tehnologije i društvo; biomoć koja uređuje društveni život iz njegove srži.

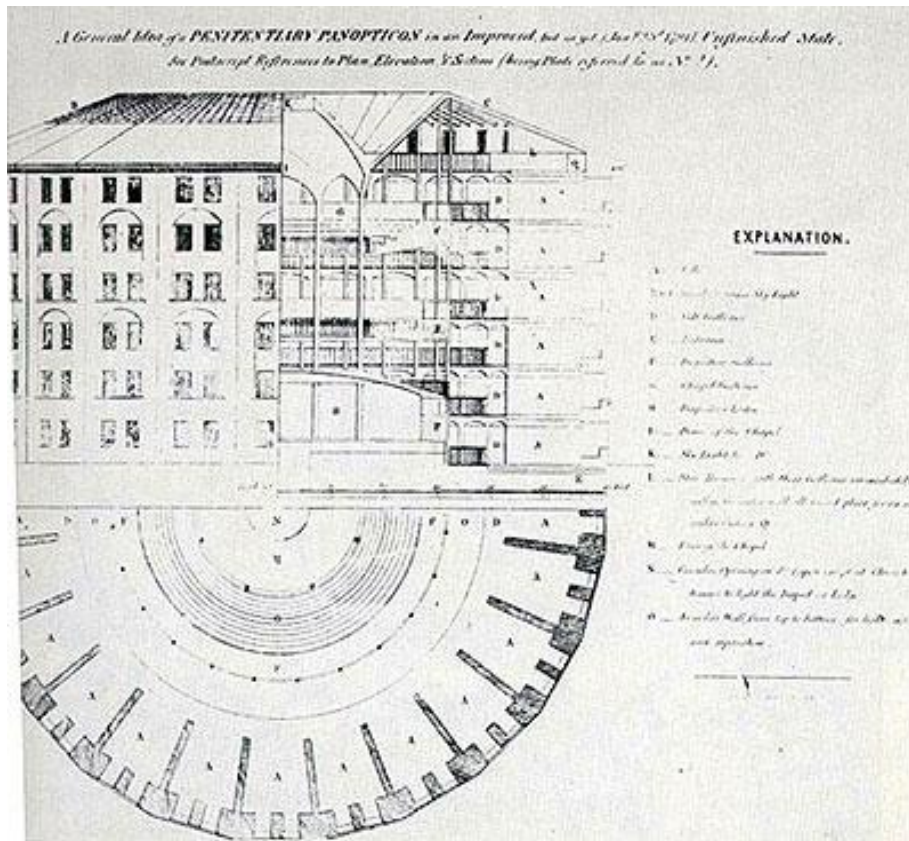
8. DODATAK

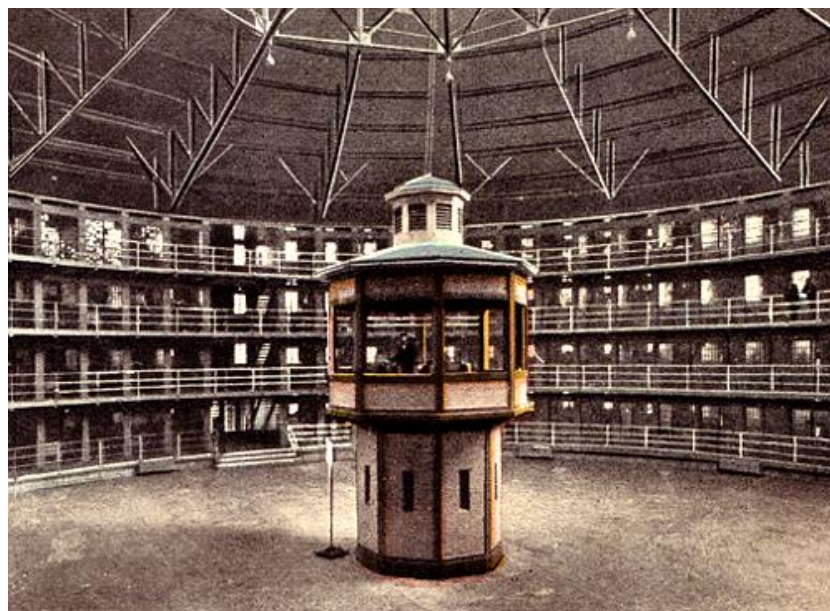
Sl. 1.- Michel Foucault

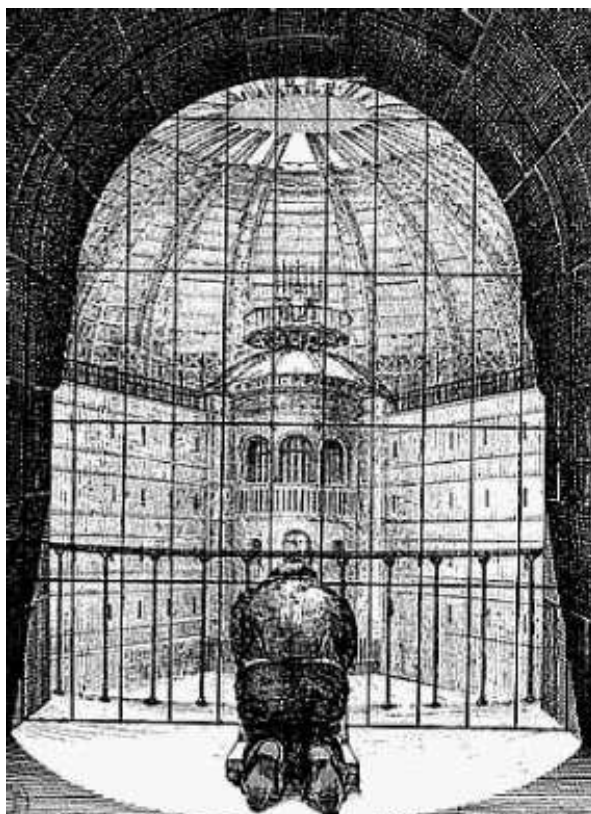
Sl. 2. - Michel Foucault , karikatura- Nadzor i kazna

Sl. 3.- J. Bentham: Nact Panoptikona

Sl. 4.- J. Bentham: Panoptikon

Sl. 5.– N. Harou-Roman: Nacrt za kaznionicu, 1840.
Zatočenik se u ćeliji moli Bogu, okrenuvši se prema središnjem nadzornom tornju

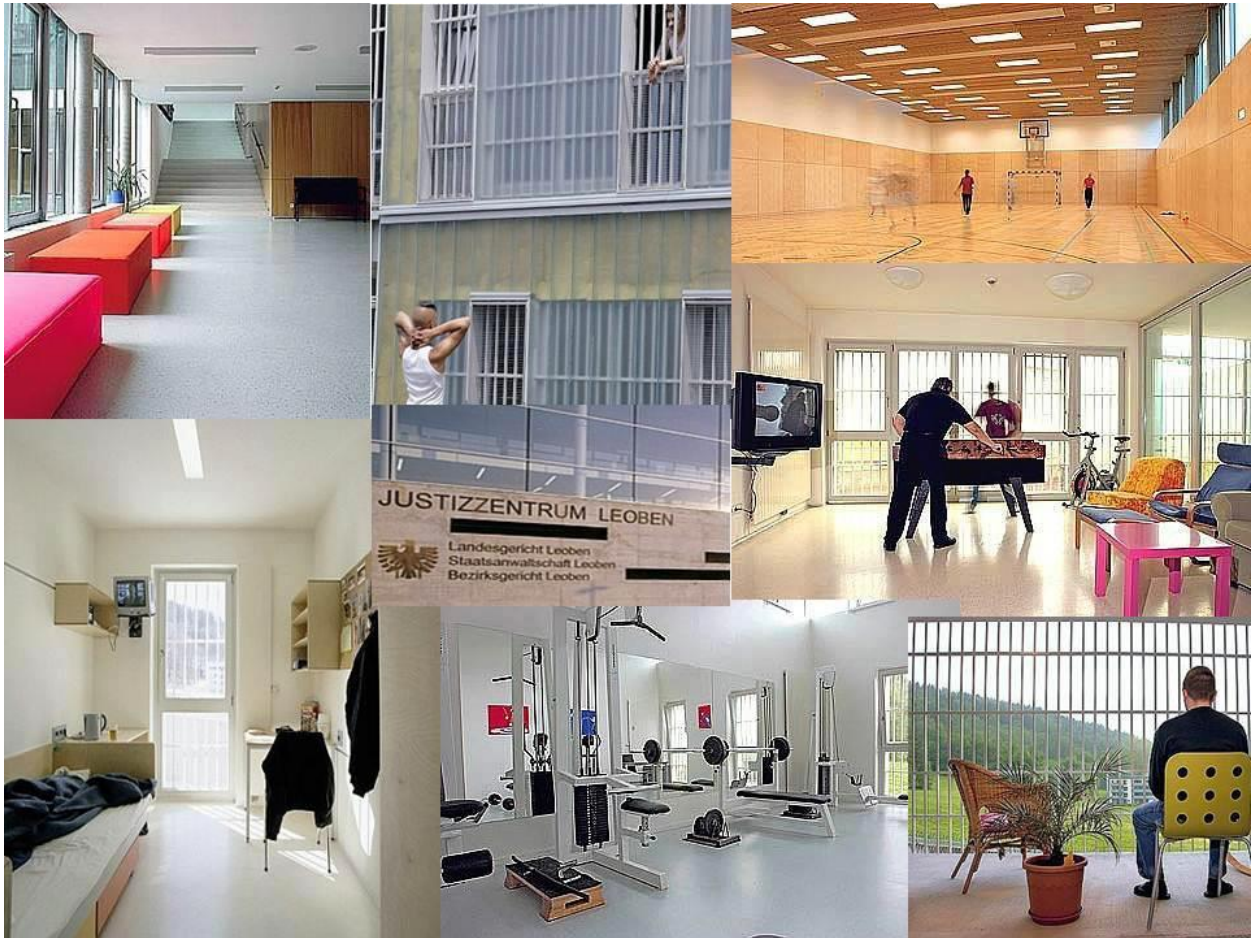
WHEREVER YOU GO, WHATEVER YOU DO, WHOEVER YOU ARE,
YOU ARE UNDER SURVEILLANCE

BECAUSE YOU ARE A POTENTIAL CRIMINAL. PERHAPS YOU SECRETLY DOUBT THE SANCTITY OF CORPORATE PROPERTY, OR THE VALIDITY OF LAWS MADE BY THE RICH TO GOVERN THE POOR, OR THE SOUNDNESS OF CAPITALISM ITSELF—WE CAN'T AFFORD TO ASSUME YOU DON'T. THAT'S WHY THERE ARE VIDEO CAMERAS POINTED AT EVERY CASHIER AND POLICE CARS CIRCLING EVERY BLOCK. LEFT TO ITSELF, A STATE OF DISORDER AND INEQUITY RETURNS TO EQUILIBRIUM; OUR JOB IS TO PERPETUATE THIS ONE INDEFINITELY.

DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY
"in suspicion we trust!"
www.crimethinc.com/supervision

Sl. 6 - Nadzorna kamera

Sl. 7- Justice Center Leoben je kompleks koji se sastoji od suda i zatvora u Leobenu u Austriji. Dizajnirao ga je arhitekt Joseph Hohensinn, te je završen 2004. godine. Cilj mu je potaknuti zatvorenike na kvalitetniji život u budućnosti.

LITERATURA

- Agamben, Giorgio (2006) *Homo Sacer*, Zagreb: Multimedijalni institut
- Arendt Hannah (1991) *Vita Activa*, Zagreb: Biblioteka August Cesarec
- Fitzsimons, Patric (1999) *Michel Foucault: Regimes of Punishment and the Question of Liberty*, International Journal of the Sociology of Law, br. 27, str. 379-399.
- Foucault, Michel (1994) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb: Informator
- Foucault, Michel (2010) *Vladanje sobom i drugima: Predavanja na College de France*, Zagreb: Antibarbarus
- Hobbes, Thomas (2004) *Levijatan*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Spierenburg, Pieter (2004) *Punishment, Power, and History : Foucault and Elias*, Social Science History 28:4 , Duke University Press, str. 607–636.
- Sullivan, Robert. R. (1996) *The Birth of the Prison: Discipline or Punish?*, Journal of Criminal Justice, Vol. 24. Br. 5, str. 449-458.
- Kangrga, Milan (2004) *Etika: Osnovni problem i pravci*, Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga
- Krivak, Marijan (2007), *Biopolitika: nova politička filozofija*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus
- Primorac, Igor (1995) *Kazna, pravda i opće dobro*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
- Kampmark, Biony (2007), *Giving Good Face: What Jeremy Bentham and Facebook Have in Common*, [online], Counterpunch. Dostupno na: <http://www.counterpunch.org/2007/08/07/giving-good-face/> , ,
- Wood, David, 'Foucault and Panopticism Revisited', Volume 1, Issue 3. Dostupno na: <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i3.htm>
- McGaha, Scott (2000) ; *Michel Foucault: Theorist Web Project*, CCJ 5606. Dostupno na: <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/foucault.htm>
- Yanii (2010) *La aventura del pensamiento, Michel Foucault, PARTE I* , Blog. Dostupno na: <http://yanii-12.blogspot.com/2010/10/la-aventura-del-pensamiento-michel.html>
- Llorca, Miguel B. MA (2001) *Who is Michel Foucault?* Dostupno na: <http://mllorca.com/foucault.htm>
- Amazing Exciting World (2007) *Austria Jail*, Amazing Exciting World. Dostupno na: <http://excitingamazing.blogspot.com/2007/09/austria-jail.html>
- Lipp Kenneth (2011) *Privacy, Freedom, and the All Seeing Eye: The Panopticon*, News Junkie Post. Dostupno na: <http://newsjunkiepost.com/2011/05/02/privacy-freedom-and-the-all-seeing-eye-the-panopticon/>
- Wikipedia, The Free Encyclopedia (2012) *Michel Foucault*, Wikipedia, The Free Encyclopedia. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Foucault5.jpg>

